

Л. М. Рябініна,

д. е. н., професор кафедри банківської справи, Одеський національний економічний університет

ПРОБЛЕМИ ТЕОРЕТИЧНОЇ ОБГРУНТОВАНOSTІ ЕКОНОМІЧНИХ КАТЕГОРІЙ ТА ТЕРМІНІВ, ЯКІ РОЗГЛЯДАЮТЬСЯ В ЗАКОНАХ УКРАЇНИ З БАНКІВНИЦТВА

L. N. Ryabinina

PROBLEMS OF THE THEORETICAL VALIDITY OF THE ECONOMIC CATEGORIES AND TERMS, CONSIDERED BY THE LAW OF UKRAINE ON BANKS

Стаття присвячена дослідженню теоретичної обґрунтованості економічних категорій та термінів, які розглядаються законами України з банківництва. У статті висвітлена невідповідність існуючим теоретичним підходам цілої низки економічних категорій і термінів, розглядаються в законах, що надалі створює і поширює в суспільній свідомості не тільки простих громадян, але і банківських фахівців помилкове розуміння їх теоретичної сутності. Таке ставлення надалі переходить у навчальну та наукову літературу, створюючи плутанину в термінології, що врешті-решт негативно відображається не лише на практичній діяльності банків, а і на розвитку економіки України.

The article is deals with the research of the theoretical validity of the economic categories and terms, considered by the law of Ukraine on banks. The article discloses the discrepancy theoretical approaches of a number of economic categories and terms of the considered laws. They form a false idea in the public consciousness of not only common citizens, but also of Bank employees. These concepts hereinafter pass in the educational and scientific literature, creating confusion in terminology. And this, in the end, has a negative impact not only on the practical activities of banks, but also on the development of the economy of Ukraine.

Ключові слова: кредит, позичка, позика; фінансовий посередник та посередник фінансового ринку; функції та операції центрального банку; монетарна політика та монетарне регулювання; монетарні цілі та інструменти.

Key words: credit, loan, financial mediator, mediator of financial market, functions and operations of central bank, monetary politics, monetary regulation, monetary targets, monetary instruments.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Сьогодні в законах України про банки ціла низка питань не відповідає їх теоретичній сутності, що створює серйозну проблему не лише для практичної діяльності банків, а і для всебічного розвитку наукових досліджень з діяльності банків в країні. Серед таких проблем варто назвати, перш за все, ототожнення грошово-кредитної політики центрального банку з грошово-кредитним регулюванням [10, ст. 1]; грошово-кредитного регулювання з державним регулюванням [10, ст. 61]; головної цілі грошово-кредитної політики з функцією центрального банку [10, ст. 6]; а функцій центрального банку з його операціями [10, ст. 6 та ст. 7]; банкнот, як повноправних представників золота, вартості та золотих монет з грошовими білетами сучасних грошей без власної вартості та зв'язку із золотом, які є лише борговими зобов'язаннями НБУ [10, ст. 32 та ст. 34]; банку, який за характером своєї діяльності є кредитною установою, з фінансовою установою [11, ст. 1]; банківських (кредитних)

послуг з фінансовими послугами [11, ст. 47 та ст. 49], кредиту з позичкою [11, ст. 1] та цілу низку інших недоліків, які існують в діючих законах України з банківництва і які суперечать справжній теоретичній сутності питань, що розглядаються. За таких умов об'єктивні економічні категорії, положення та питання підмінюються суб'єктивними підходами законів і, зрозуміло, скривляють дійсне сприймання їх сутності, що створює негативний вплив на розвиток не тільки практичного боку самого банківництва, а і економіки країни. Актуальність даної статті полягає, перш за все, у висвітленні існуючих проблем, а, по-друге, в спробі дати науково обґрунтовані теоретичні підходи до їх вирішення.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Аналіз останніх досліджень і публікацій показав, що сьогодні переважна кількість вітчизняних економістів, наприклад, таких як С. Буковинський [1], А. Гальчинський [3], Н. Гребеник [4; 5], О. Дзюблук [7; 8], В. Корнєєв

[13], В. Корнівська [1], В. Кротюк [16], В. Міщенко [16], С. Міщенко [15], Т. Савченко [17], А. Сомік [18], О. Щербак [19] та багато інших в своїх наукових роботах досліджують існуючі в монетарному регулюванні та в питаннях грошово-кредитних відносин і банківської діяльності проблеми. Разом з тим, ціла низка досліджень не тільки не висвітлює теоретичні аспекти існуючих проблем, а, на жаль, формує або повторює суб'єктивні твердження законів, які надалі переходять в навчальні підручники та посібники, розповсюджуючи та закріплюючи в суспільній свідомості теоретично необґрунтовані економічні категорії та терміни, які розглядаються в законах, сприяючи, тим самим, помилковому засвоєнню і працюючими, і майбутніми фахівцями визначених в Законах тверджень.

Невирішені частини проблеми полягають в існуванні суб'єктивного підходу до визначення цілої низки економічних категорій та термінів, що скривлює теоретичну сутність розглядаємих в законах питань і породжує хаос і помилкове ставлення до них не тільки в теоретичних питаннях, а і в їх практичному застосуванні. За таких умов варто вважати, що проблеми, які існують сьогодні в цілому ряді Законів України потребують свого вирішення.

МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ

Метою дослідження є уникнення існуючих теоретичних проблеми Законів України, спрямованих на організацію грошово-кредитних відносин в країні і, перш за все, законодавчих підходів держави до банківської термінології і надання рекомендацій щодо посилення науково-теоретичного стану Законів, що буде сприяти подальшому розвитку не лише економічної науки в країні, але і грошово-кредитним відносинам в ній.

ОСНОВНІ РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Банківська система грає дуже велику роль в економічному розвитку країни. Організація функціонування банківської системи будь-якої країни знаходиться у компетенції її центрального банку, який розробляє монетарну політику економічного розвитку країни і застосовує монетарні інструменти його регулювання, спрямовані на досягнення цілей, поставлених монетарною політикою. Діяльність банківської системи і її складових — центрального і комерційних банків як публічних установ грає дуже велику роль в соціально-економічному житті суспільства. Відповідно, банківська діяльність взагалі і НБУ як центрального банку і Регулятора грошово-кредитних відносин, зокрема, має дуже велике значення в розвитку України, і тому закріплюється на законодавчому рівні, а саме, в Законах України "Про банки і банківську діяльність" [11], "Про Національний банк України" [10] та в інших Законах. Не можна не підкреслити, що Закони держави, які визначають порядок організації її банківської системи, мають бути методологічно науково-обґрунтованою на теоретичних засадах базою щодо організації в країні усіх грошово-кредитних відносин та базою, на підґрунті якої усі фахівці (як працюючі, так і майбутні, які тільки навчаються банківництву) мали б можливість керуватися практичними і безперечними (з теоретичної точки зору) поняттями та термінами, визначеними Законами країни. Однак визначення цілого ряду термінів та економічних категорій в діючих чинних Законах України сьогодні не базується на науково-обґрунтованій сутності цих понять з точки зору економічної теорії, що врешті-решт робить Закони держави малоефективними, а в деяких випадках навіть і шкідливими. Наприклад, сьогодні в Законі України "Про банки і банківську діяльність" банківський кредит як одна з форм кредиту трактується як "...будь-яке зобов'язання банку надати певну суму грошей, будь-яка гарантія, будь-яке зобов'язання придбати право вимоги боргу, будь-яке продовження строку погашення боргу, яке надано в обмін на зобов'язання боржника щодо повернення заборгованої суми, а також на зобов'язання на сплату процентів та інших зборів з такої суми" [11, ст. 2], в той час коли кредит, як економічна категорія, уявляє собою економічні відносини поміж кредитором та пози-

чальником з приводу зворотного руху позиченої вартості (позички). Таке визнання сутності кредиту логічно вимагає відповідного визнання і того, що позичка є об'єктом відповідних кредитних відносин, а також і того, що кредит і позичка, хоч і взаємозв'язані, але зовсім різні поняття, в яких зворотний характер має саме позичка, а не кредит, який просто неможливо ані надати, ані взяти, ані повернути, як і будь-які відносини — кредитні, фінансові, дружні, або будь-які інші, в яких можна лише знаходитися, бути, або ж припинити (розірвати) їх. І це торкається всіх форм кредиту, в тому числі і банківського. Разом з тим не можна не підкреслити, що з того, що у ст. 2 Закону "Про банки і банківську діяльність" кредит розглядається як "...будь-яке зобов'язання банку надати певну суму грошей..." випливає, що саме Законом звужуються межі існування банківського кредиту, бо кредит як економічні відносини передбачає не лише зобов'язання банку надати позичку, а і його можливість отримати позичку, або кошти на вклад. І в цьому разі банк стає позичальником, а не кредитором. До того ж, дуже важливо підкреслити той безперечний факт, що економічні відносини між банком і позичальником (кредит) виникають з моменту підписання кредитного договору, хоча самого надання позички може так і не відбутися, якщо йдеться про так званий "кредит підтримки". І це теж кредитні відносини, тобто банківська форма кредиту. Суворо кажучи, до кредиту не відносяться і відмічені у ст. 2 Закону [11] "...зобов'язання на сплату процентів та інших зборів з такої суми..." тому, що такі платежі мають односторонній, а не зворотний характер руху, притаманний руху об'єкта кредиту (позичці) і тому відображують не сутність кредиту, а принцип платності в організації як банківського кредитування, так і вкладних операцій банку. Відповідно в Законі [11] чітко простежується теоретична невідповідність твердженням закону щодо економічної сутності процентних платежів (як принципів кредитування) економічній категорії — кредит, що створює плутанину у поглядах як на сутність кредиту, так і на сутність процентних платежів по позичках.

Досліджуючи далі Закон України "Про банки і банківську діяльність", не можна не відмітити, що більша частка з перелічених у ст. 2 зобов'язань, які нібито характеризують сутність банківського кредиту, у ст. 49 цього ж закону трактується вже як кредитні операції банків¹, а не банківський кредит. Разом з тим, не можна ставити знак рівності між кредитом і кредитними операціями банків, хоча при поверхневому розгляді між ними не видно суттєвих розбіжностей (бо і кредит - економічні відносини, і кредитні операції — економічні відносини). Однак кредитні операції не можуть здійснюватись поза кредитом (як об'єктивно існуючих економічних відносин), в той час як кредит є об'єктивно існуючою економічною категорією поза кредитними операціями банків. Відповідно кредит як економічні відносини між кредитором та позичальником з приводу зворотного руху позиченої вартості відображує теорію таких (кредитних) відносин, відповідаючи на питання "що?" є кредит (тобто в чому його сутність), в той час як кредитні операції банків, відображуючи реалізацію кредитних відносин на практиці, відповідають на питання "як?" зробити чи виконати ту чи іншу банківську операцію (дію), тобто відображують технічну реалізацію кредиту. За таких умов наочно видно, що в Законі [11] помилково ототожнюється сутність банківського кредиту з кредитними операціями банків і науково не обґрунтовуються існуючі суттєві відмінності і взаємозв'язок між ними. Не можна не сказати і про те, що коли в Законі "Про банки і банківську діяльність" не існує чіткого визначення сутності кредиту, то в інших законах та підзаконних актах і тим більш не існує чіткого науково-обґрунтованого визначення сутності кредиту і він розглядається вже як "...кошти і матеріальні цінності, які надаються у користування юридичним і фізичним особам на визначений строк і під процент..." і "...Кредит поділяється на фінансовий кредит, товарний кредит і кредит під цінні папери, які засвідчують відносини позики" [12, п. 1.11, курсив Л.Р.]. З цього випливає, що кредит (як економічні відносини)

¹ Серед яких варто назвати надання гарантій і поручительств та інших зобов'язань від третіх осіб, які передбачають їх виконання у грошовій формі; придбання права вимоги на виконання зобов'язань у грошовій формі за поставлені товари чи надані послуги, приймаючи на себе ризик виконання таких вимог та прийом платежів; здійснення операцій на ринку цінних паперів від свого імені та лізингові операції [11, ст. 49].

Рис. 1. Кредитні операції банків

Джерело: авторська розробка.

ототожнюється і з грошовими, і з матеріальними цінностями, і з позичкою (як об'єктом кредитних відносин) і, навіть, з позикою. Що ж торкається фінансового кредиту, то в ньому Законом поєднані різні економічні категорії: фінанси та кредит, які взагалі-то мають риси схожості, але і суттєві розбіжності² і тому не сумісні щодо характеристики одного й того ж поняття — "фінансовий кредит", яке за цими причинами не має наукової аргументації. Визиває сумнів і те, що позичка може бути у товарній формі, тим більш, банківська позичка. Але коли йдеться, навіть, про комерційний кредит, сутність якого полягає у продажу товару на умовах відстрочення платежу (а не в наданні товарного кредиту або товарної позички чи ще гірше — кредиту у товарній формі, варто визнати, що товар продається, а не надається у позичку, бо інакше було б необхідно повернути позичену вартість, тобто товар, а не гроші, для повернення яких саме і надається відстрочення платежу. І підтвердженням того, що товар продається, а не надається у позичку, тобто у короткострокове використання (свого роду у прокат), слугує те, що, по-перше, право власності на товар переходить від продавця до покупця в момент продажу товару (і надання позички), а, по-друге те, що продавець одразу облікує товар як реалізований, тобто проданий, а покупець — як придбаний. За таких умов взагалі врят чи має наукове підґрунтя визначення сутності кредиту як коштів або матеріальних цінностей чи позички у товарній формі. Що ж стосується ототожнення кредиту, позички і позики [10, ст. 71.4; 12, ст. 1.11], то варто мати на увазі, що позичка є об'єктом банківського кредиту, в той час як позика — об'єктом державного кредиту, який і за характером кредиторів та позичальників, і за характером інструментів і, відповідно, самої організації кредитних відносин, які існують в цих різних формах кредиту, суттєво відрізняються один від одного і тому їх ототожнення є серйозною теоретичною помилкою, яка перешкоджає розумінню сутності цих понять, а значить, і практичній діяльності банків України. При такому ставленні Законів України до кредиту сьогодні і в нормативній, і в навчальній і, навіть, в науковій літературі, така економічна категорія як кредит ототожнюється з його об'єктом, тобто з позичкою, а позичка із позикою, скривлюючи сутність такої економічної категорії ринкової економіки як кредит і створюючи серйозну плутанину у поглядах. Разом з тим, банківська система є основною ланкою в ринковій економіці

країни. Відповідно до Закону України "Про банки і банківську діяльність", "...банк — юридична особа, яка на підставі банківської ліцензії має виключне право надавати банківські послуги..." [11, ст. 2], до яких відносяться "...залучення у вклади грошових коштів та банківських металів фізичних і юридичних осіб та розміщення зазначених коштів від свого імені, на власних умовах та на власний ризик; відкриття і ведення банківських рахунків фізичних та юридичних осіб" [11, ст. 47]. З наданого законом переліку банківських послуг випливає, що усі вони мають яскраво виражений кредитний характер, що наглядно видно на рис. 1.

Як видно на рис. 1, і вклади, і позички мають зворотний характер свого руху, що підтверджує кредитну основу цих операцій і, відповідно, відносить їх саме до кредитних операцій, які при цьому поділяються на депозитні та позичкові. Разом з тим, на рис. 1 видно, що сплата процентів по позичках та вкладах не має зворотного руху, бо вони не є позиченою вартістю, отже сплачуються в односторонньому порядку і тому до сутності кредиту не відносяться, хоча впливають саме з його існування. Зауважимо, що на кредитній основі ґрунтується і посередництво банків у розрахунково-касовому обслуговуванні своїх клієнтів. Таким чином, вся базова діяльність банків заснована на кредиті і саме тому банки за характером своєї діяльності є кредитними установами. Однак сьогодні в Законі України "Про банки і банківську діяльність" [11, ст. 2], а також практично в усіх наукових та навчальних виданнях останніх років, банки (діяльність яких цілком та повністю заснована на кредиті) розглядаються як фінансові установи (тобто такі, які фінансують своїх клієнтів чи надають гроші на безповоротній основі), що суперечить теоретичній та економічній сутності банків та ототожнює при цьому різні економічні категорії (фінанси та кредит). До того ж, грошово-кредитна статистика Національного банку України, згідно з міжнародними стандартами МВФ³, відносить банки до фінансових установ і навіть фінансових корпорацій, в тому числі інших депозитних (тобто кредитних) корпорацій, "...які спеціалізуються на фінансових послугах чи допоміжній фінансовій діяльності <...> основною функцією яких є фінансове посередництво⁴ та які емітують зобов'язання у формі депозитів чи інших інструментів залучення фінансових ресурсів, що включаються до грошових агрегатів" [2, с.183, курсив А.Р.]. Як нам здається, отримана банками назва "фінансової установи" або "фінансового посередника" не відображає сутнісний характер їх (банківської) діяльності. Тому, на наш погляд, єдино правильним буде називати банки посередниками фінансового (грошового) ринку, а не фінансовими посередниками (що далеко не одне й те ж саме!), тому що назва — це словесне позначення речі, яке характеризує її сутнісні ознаки. За таких умов називати банки "фінансовими посередниками" суперечить сутнісним природним ознакам банків і їх місцю не тільки на грошовому (фінансовому) ринку, але й в економічному житті суспільства. Тим більш помилково і навіть шкідливо розглядати в державних Законах країни банки як фінансові установи та фінансові посередники.

Заслужують на увагу теоретичні підходи законодавства України щодо її центрального банку, бо Центральний банк будь-якої країни грає дуже важливу роль в організації і регулюванні її грошово-кредитних відносин і, перш за все, діяльності банків [10, ст.1], без яких грошово-кредитні відносини в країні унеможливаються. Разом з тим в Законі "Про Національний банк України" функції центрального банку ототожнюються з його операціями, що свідчить про відсутність теоретичних підходів не тільки до функцій, але і до операцій центрального банку. До того ж, як написано в Законі "...основною функцією Національного банку є забезпечення стабільності грошової одиниці України" [10, ст. 6.1], хоча забезпечення стабільності національної грошової

² Бо фінанси, як економічних відносин, існують в сфері створення і використання державних доходів і розподіляють та перерозподіляють національний дохід та внутрішній валовий продукт на безповоротній основі, в той час як кредит існує в сфері ринкових грошово-кредитних відносин і розподіляє та перерозподіляє національний дохід та внутрішній валовий продукт на зворотній основі, що суттєво відрізняє ці економічні категорії.

³ Який часто-густо нехтує теорією розглядаємих ним питань.

⁴ Хоча комерційні банки виконують функцію не фінансового посередника, а функцію посередника фінансового (грошового) ринку, що з наукової точки зору зовсім не те ж саме.

⁵ Яка визначається його специфічними базовими функціями: емісійного центру країни, органу грошово-кредитного регулювання економіки, банку Уряду, банку банків.

одиниці країни є не функцією центрального банку, а одною з головних цілей⁶ його грошово-кредитної політики⁷, досягнення якої здійснюється завдяки виконанню централізованим банком притаманної йому функції органа грошово-кредитного регулювання економіки країни. Що ж стосується майже трьох десятків (?) перелічених в Законі функцій [10, ст. 7], ніби-то притаманних НБУ як центральному банку, то варто відмітити, що ці "функції", на жаль, у переважній більшості ототожені з його операціями⁸. Тому не можна не звернути особливої уваги на те, що коли йдеться про функції центрального (або будь-якого іншого) банку, то функції, перш за все, постійно притаманні банку, незалежно від того, які операції він виконує в даний момент часу, а, по-друге, функції центрального банку визначають його особливе місце в економічній системі⁹. Саме такий теоретичний підхід до функцій та операцій центрального банку не дозволяє ототожнювати їх і, разом з тим, дозволяє усвідомити сутнісні функціональні відмінності між центральним і комерційним банками, хоча обидва виконують одні й ті ж самі базові операції (вкладні, позичкові та розрахунково-касові) при одночасному виконанні різних функцій. З цього випливає, що статті 6—7 Закону України "Про Національний банк України" з метою його удосконалення потребують свого теоретичного переосмислення та наукового обґрунтування.

З того, що однією з функцій центрального банку є грошово-кредитне регулювання економіки країни [10, ст. 1] випливає, що виконання центральним банком цієї функції спрямовано на досягнення цілей грошово-кредитної політики, які встановлені ним при її розробці. На наш погляд, необхідно особисто підкреслити, що досягнення стратегічних цілей монетарної політики реалізується (в основному) за допомогою грошово-кредитного регулювання — тактичних дій центрального банку, а не державного регулювання¹⁰, як це відмічено в

Законі "Про Національний банк України" [10, ст. 61], що ще раз дозволяє відмітити відсутність суворого теоретичного підходу законів України до економічних понять та термінів. Варто відмітити, що грошово-кредитна (монетарна) політика¹¹ центрального банку — це комплекс встановлених ним стратегічних цілей: оперативних, проміжних та кінцевих (або найвищих) розвитку грошово-кредитних відносин в країні, в той час як грошово-кредитне (монетарне) регулювання — це комплекс мір та дій, які здійснюються ним за допомогою інструментів грошово-кредитного регулювання і спрямовані на досягнення поставлених грошово-кредитною політикою цілей. І якщо найвищими цілями грошово-кредитної політики в розвинених країнах вважається досягнення високого і стабільного реального (а не номінального!) обсягу виробництва (при досягненні низького і стабільного рівня безробіття в країні) і низького та стабільного рівня інфляції¹² [9, с. 352; 14, с. 645—646], то проміжними цілями грошово-кредитної політики, які узгоджуються з кінцевими (найвищими) цілями і допомагають центральному банку на досить довготривалому проміжному етапі просунутись до досягнення кінцевих цілей, можуть бути різні економічні змінні, які на розсуд центрального банку дозволять йому якнайшвидше досягти найвищої мети¹³. Варто звернути увагу на те, що в грошово-кредитній політиці всі цілі (оперативні, проміжні та кінцеві) складають взаємопідпорядковану структуру, відповідно до якої на кожному етапі грошово-кредитної політики здійснюється коректування відповідної цілі завдяки вибору більш доступних (ніж глобальні цілі) щоденних тактичних цілей для забезпечення задач більш високого рівня і це коректування цілей грошово-кредитної політики здійснюється за допомогою інструментів грошово-кредитного регулювання і, перш за все, завдяки найбільш оперативному інструменту — операції на відкритому ринку.

⁶ Або "...завдань центрального банку як кінцевих результатів його діяльності..." [8, с.102, курсив Л.Р.], що є тим самим, що і цілі монетарної політики центрального банку.

⁷ Саме тому "...забезпечення стабільності грошової одиниці України" цим же законом далі вже розглядається не як функція, а як одна з "цілей Національного банку, визначених статтею 6 цього Закону" [10, ст. 6 "Основна функція" та ст. 24], створюючи тим самим плутанину.

⁸ Бо операції банку характеризують той чи інший вид притаманної йому діяльності, яку він виконує в конкретний момент часу для свого конкретного клієнта.

⁹ Докладно розглянуто д.е.н., проф. Дзюблюком О.В. [8, § 2.1].

¹⁰ На відміну від державного, грошово-кредитне регулювання має цілу низку переваг. Перш за все, воно має гнучкість і здійснюється оперативно. В той час, як при державному регулюванні, прийняття того чи іншого закону може здійснюватися роками. Другим видом переваг грошово-кредитного регулювання на відміну від державного є його ізоляція від політичного тиску. Третім видом переваг грошово-кредитного регулювання, на відміну від державного, є реальна можливість впливу тих чи інших інструментів грошово-кредитного регулювання на ключові фактори рівня економічної активності, в той час, як державне регулювання в цьому питанні (на думку монетаристів) є малоефективним. Доречно сказати, що грошово-кредитне регулювання має і цілу низку недоліків, які роблять дії центрального банку малоефективними чи, навіть, взагалі неможливими. Серед таких недоліків, перш за все, слід назвати циклічну асиметрію, яка є важливою перешкодою у періоди глибокої депресії, бо банки можуть не схотіти надавати позички своїм клієнтам з міркувань збереження своєї ліквідності і в цьому разі центральний банк буде безсилим. Не менш важливим недоліком грошово-кредитного регулювання є відсутність його стабільного впливу на інвестиції, бо якщо центральний банк підвищує облікову ставку, а слід за ним, відповідно, підвищують процентні ставки і банки, а підприємці з міркувань ділового оптимізму розширяють інвестиції (чи, навпаки, зменшують їх, саме, при зменшенні банками процентних ставок), то дії центрального банку по стабілізації інвестицій будуть малоефективними. Суттєвим недоліком грошово-кредитного регулювання є також і те, що центральний банк не в змозі одночасно зменшувати грошову пропозицію і норму обов'язкового резервування, бо якщо норма обов'язкового резервування зменшується, то грошова маса зростає і навпаки. З цього випливає, що центральний банк не в змозі одночасно збільшувати (зменшувати) грошову масу і грошову базу, бо коли збільшується норма обов'язкового резервування, то грошова маса зменшується, а грошова база збільшується. Доречно відмітити, що державне регулювання, в особі Кабінету Міністрів, на відміну від грошово-кредитного регулювання, не має чітко встановленої сфери відповідальності, хоча, разом з тим, воно покликано вирішувати широке коло завдань з управління економікою і, як правило, завжди пов'язане з дефіцитом державного бюджету. Що ж стосується грошово-кредитного регулювання, то воно має чітко визначену сферу своєї відповідальності і базується на грошово-кредитній політиці, яку розробляє центральний банк на основі загальнодержавної політики, але у вузькій сфері грошово-кредитних відносин. За таких умов стає нагально необхідним поєднання зусиль грошово-кредитного та державного регулювання, які базуються на одній загальнодержавній політиці країни і спрямовані на її економічне зростання. Разом з тим, між грошово-кредитним і державним регулюванням економіки країни сьогодні не існує тісної і чіткої взаємодії і головний конфлікт між ними виникає у разі проведення Урядом неузгоджених з Національним банком України дій, які прискорюють темпи росту інфляції в країні.

¹¹ Тобто "наука господарственого управління" або "...виды, намерения и цели..." того, хто створює і виконує цю політику (якщо керуватися словником В.І. Даля [6, т.ІІІ, с.261]).

¹² А не "низьких, стабільних темпів інфляції..." [10, ст. 1], що не є тим самим.

¹³ Варто відмітити, що у якості проміжної цілі Законом "Про НБУ" обрано обсяг номінальної грошової маси, хоча редакційно в законі (саме за причин нехтування теоретичними підходами до визначень понять, термінів та економічних категорій) обсяг грошової маси країни не розглядається як проміжна ціль грошово-кредитної політики, а як основний економічний засіб цієї політики у вигляді регулювання обсягу грошової маси [10, ст. 25]. Як основні цілі грошово-кредитної політики (під егідою функцій НБУ) Законом передбачено досягнення та підтримка цінової стабільності, стабільності банківської системи та додержання стійких темпів економічного зростання [10, ст. 6], хоча конкретно яких - не сказано.

Не можна не сказати, що Закон "Про Національний банк України" ототожнює не лише функції центрального банку з його операціями та цілями, але він ототожнює монетарну політику з монетарним регулюванням. Відповідно, Закон розглядає монетарну політику як "...комплекс заходів (а не цілей! — А.Р.) у сфері грошового обігу та кредиту, спрямованих на забезпечення стабільності грошової одиниці України через використання визначених цим Законом засобів та методів..." [10, ст. 1, виділено А.Р.]. У такому визначенні монетарної політики вона взагалі не визначається як комплекс стратегічних цілей розвитку грошово-кредитних відносин в країні (якою вона є у дійсності), а беззастережно розглядається як комплекс заходів <...> засобів та методів, тобто комплекс мій та дій, що саме і ототожнює монетарну політику з грошово-кредитним регулюванням. Не випадково серед визначених Законом "засобів та методів грошово-кредитної політики" (яких вона не має, на відміну від цілей), Законом передбачається "...регулювання (тобто дії, А.Р) обсягу грошової маси через: визначення та регулювання норм обов'язкових резервів для комерційних банків; процентну політику; рефінансування комерційних банків; управління золотовалютними резервами; операції з цінними паперами <...> на відкритому ринку; регулювання імпорту та експорту капіталу; запровадження на строк до шести місяців вимоги щодо обов'язкового продажу частини надходжень в іноземній валюті; зміну строків розрахунків за операціями з експорту та імпорту товарів та емісію власних боргових зобов'язань та операцій з ними". [10, ст. 25, курсив А.Р.]. У наведеному тексті Закону "Про Національний банк України" такі загально визнані у світовій монетарній практиці інструменти¹⁴ грошово-кредитного регулювання, як норма обов'язкового резервування, облікова ставка центрального банку та операції на відкритому ринку, розглядаються разом з окремими операціями центрального банку¹⁵. Доречно відмітити, що хоч у Законі "Про Національний банк України" йдеться і про "...інші інструменти регулювання грошової маси в обігу" [10, ст. 35], однак що то за "інші" інструменти і якими є основні інструменти грошово-кредитного регулювання, крім облікової ставки [10, ст. 1], Законом не визначено, що власно і створює плутанину у поглядах банківських фахівців щодо монетарних інструментів і механізмів [5, с. 10—11]. Разом з тим монетарна політика (як комплекс стратегічних цілей) і монетарне регулювання (як комплекс дії, спрямованих на досягнення поставлених політико стратегічних цілей) є тісно взаємопов'язані, але різні за своїм змістом поняття, які відокремлюються в розвинених країнах та системах. Тому не можна не погодитись з вітчизняними науковцями, які вважають, що, наприклад, євросистема "для досягнення своїх цілей має у своєму розпорядженні набір інструментів для реалізації монетарної політики..." [16, с. 154, виділено А.Р.], що власне і не потребує подальших пояснень, бо монетарні інструменти існують саме для досягнення монетарних цілей і тому вони не можуть існувати окремо (як серце і кров, які різні за своїми функціями і сутністю, але які не можуть існувати один без одного).

Заслужує на увагу, що крім відсутності в Законах України теоретичного обґрунтування таких важливих для банківництва питань, термінів та економічних категорій, які були розглянуті у даній статті, в Законах України існують і такі прикрі і зовсім недопустимі для Закону держави речі, як, наприклад, визначення складу кошика спеціальних права запозичення (СПЗ), який згідно Закону "Про Національний банк України" (за ред. на 01.01.2013 р.) "...являє собою "кошик" із п'яти валют..." [10, ст. 1], у той час як ще з 1 січня 1999 року, тобто більш десяти років тому¹⁶ кошик СПЗ складається з чотирьох, а не п'яти валют. Не менш прикрим, особливо для Закону держави, є характеристика платіжних

засобів, які розглядаються у Законі як "грошовий сурогат", що являє собою "...будь-які документи у вигляді грошових знаків¹⁷, що відрізняються від грошової одиниці України, випущені в обіг Національним банком України і виготовлені з метою здійснення платежів у господарському обороті, крім валютних цінностей" [10, ст. 1, курсив А.Р.], та багато інших положень, які не відповідають їх теоретичної сутності.

ВИСНОВКИ

Усе вищевикладене дозволяє автору зробити висновки про те, що існуючі в Законах України, які спрямовані на організацію та регулювання банківської діяльності, недоліки в теоретичних підходах до визначення сутності цілого ряду економічних категорій і термінів з банківництва створюють суттєві перешкоди для подальшого розвитку банківської системи країни і тому потребують свого найкоршого усунення з метою створення умов як для всебічного розвитку цієї системи, так і розвитку економіки України.

Література:

1. Буковинський С., Корнівська В. Досвід використання інструментів рефінансування в монетарній політиці Європейського центрального банку // Вісник НБУ, 2010. — № 3. — С. 7—13.
2. Бюлетень НБУ. — 2012. — № 3. — 192 с.
3. Гальчинський А. Основи кейнсіанської моделі регулювання економічного циклу. Питання теорії // Вісник НБУ. — 2009. — № 1. — С. 3—8.
4. Гребеник Н. Основні віхи у формуванні та проведенні грошово-кредитної (монетарної) політики в Україні. Стаття перша. Становлення монетарної політики в незалежній Україні // Вісник НБУ. — 2007. — № 5. — С. 12—22.
5. Гребеник Н. Основні віхи у формуванні та проведенні грошово-кредитної (монетарної) політики в Україні. Стаття друга. Розвиток і оптимізація механізмів та інструментів монетарної політики // Вісник НБУ, 2010. — № 2. — С. 10—15.
6. Даль В.И. Толковый словарь живого великорусского языка. — М.: Русский язык, 2002.
7. Дзюбюк О. Грошово-кредитна політика в період кризових явищ на світових фінансових ринках // Вісник НБУ. — 2009. — № 5. — С. 20—25.
8. Дзюбюк О.В. Організація грошово-кредитних відносин суспільства в умовах ринкового реформування економіки. — К.: Поліграфкнига, 2000. — 311 с.
9. Долан Э.Дж., Кэмпбелл К.Д., Кэмпбелл Р.Дж. Деньги, банковское дело и денежно-кредитная политика / Пер. с англ. В. Лукашевича и др.; под общей ред. В. Лукашевича — М.-А.: Пром.-фин. компания "Профики", 1991. — 448 с.
10. Закон України "Про Національний банк України" від 20.05.1999 р., № 679-XIV (в ред. 01.01.2013 р.).
11. Закон України "Про банки і банківську діяльність" від 07.12.2000 р., № 2121-III (в ред. 01.01.2013 р.).
12. Закон України "Про оподаткування прибутку підприємств" від 28.12.1994 р., № 334/94-ВР (в ред. 01.01.2013 р.).
13. Корнєєв В. Монетарний інструментарій посткризового відновлення: нові стимули центробанків // Вісник НБУ. — 2011. — № 4. — С. 30—37.
14. Миллер Р.А., Ван-Хуз Д.Д. Современные деньги и банковское дело / Пер. с англ. — М.: ИНФРА-М, 2000. — 856 с.
15. Міщенко С. Удосконалення монетарної політики та регулювання фінансових систем // Вісник НБУ. — 2011, № 5. — С. 21—27.
16. Міщенко В.І., Кротюк В.А. Центральні банки: організаційно-правові засади / В.І. Міщенко, В.А. Кротюк. — К.: Знання, 2004. — 372 с.
17. Савченко Т. Циклічність економічних процесів та вплив Національного банку України на фази економічних циклів // Вісник НБУ. — 2011. — № 6. — С. 38—44.
18. Сомік А. Особливості дії трансмісійного механізму грошово-кредитної політики в період кризи: кредитний та процентний канали // Вісник НБУ. — 2010. — № 10. — С. 24—32.
19. Щербакова О. Перспективи грошово-кредитної політики на етапі посткризового відновлення економіки України // Вісник НБУ. — 2011. — № 8. — С. 4—8.

Стаття надійшла до редакції 01.02.2013 р.

¹⁴ Тобто знаряддя або засоби, які дозволяють виконувати ті чи інші роботи, або досягати конкретних цілей.

¹⁵ Рефінансуванням комерційних банків, управлінням золотовалютними резервами, емісією власних боргових зобов'язань та операцій з ними, регулюванням імпорту та експорту капіталу; запровадженням на строк до шести місяців вимоги щодо обов'язкового продажу частини надходжень в іноземній валюті тощо.

¹⁶ З моменту запровадження євро у безготівковий оборот.

¹⁷ Що варто розуміти, нібито "грошовий сурогат", тобто платіжний документ має, згідно Закону [10, ст. 34], вигляд банкноти (як грошового знаку), що не відповідає дійсності.